קברים מתקופת הברזל מצפון לתל מלוט

אורן שמואלי

תל מלוט (נ״צ רי״ח 187367/640415, רי״י 137367/140415; איור 1) נישא לגובה 90 מ׳ מעל פני הים ושטחו כ־150 דונם. לפסגת התל מתאר סגלגל, צר וארוך, וממנה משתפלים מדרונות תלולים. במרכז התל מצויים בורות גדולים — עדות לשוד עתיקות שבוצע במקום. למרגלותיו, בצדיו הצפוני והדרומי, משתרעת המדרגה התחתונה של התל, הבנויה על מדרון מתון המשתפל לעבר עינות גבתון הסמוכים. התל מתאפיין בחוואר מתצורת יפו מתקופת הפליאוקן, והקרקע סביבו היא אדמת חמרה (Sneh, Bartov and Rosensaft 1998).

תל מלוט מזוהה עם היישוב המקראי גבתון. לדעת אהרוני (תשמ״ז:90) השם גבתון מגדיר את אופיו הגאוגרפי של המקום, דוגמת שמות היישובים

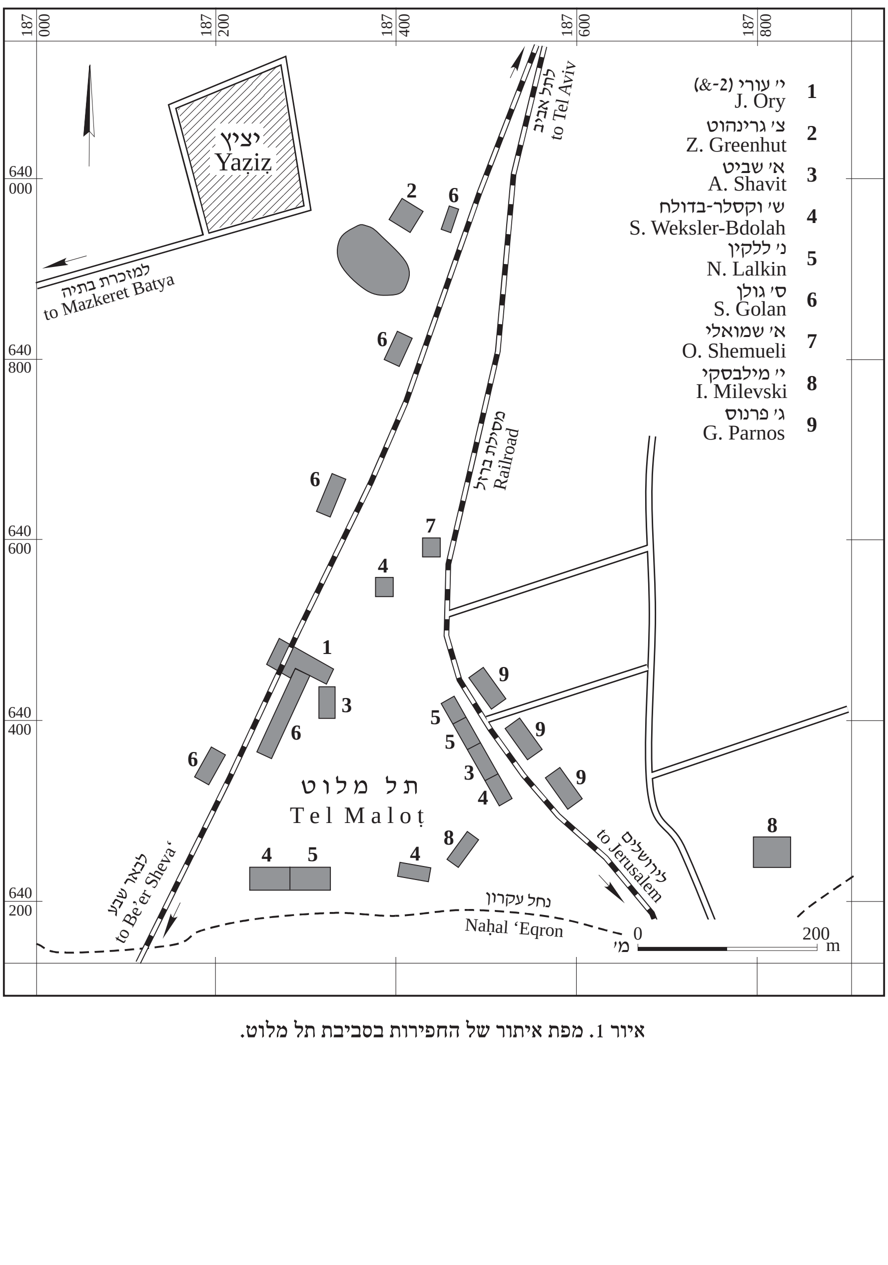

איור 1. מפת איתור של החפירות בסביבת תל מלוט.

גבע וגבעה. אהרוני (תשמ״ז:131) זיהה את האתר עם יישוב בשם ״קפת״ הנזכר ברשימת תחותמס הג׳. גבתון הייתה אחת מערי נחלת דן (יהושע יט:42), והיא נזכרת ברשימת ערי הלווים (יהושע כא:23). בספר מלכים העיר ידועה כעיר פלשתית שישראל צרו עליה בימי נדב בן ירבעם (מלכים א טו:27) ובימי אלה בן בעשא (מלכים א טז:15; ליונשטאם תשי״ד). לאחר התפלגות הממלכה הפכה גבתון לעיר גבול בין ישראל לפלשת (אהרוני תשמ״ז:231).

תולדות החפירות באתר

במרוצת השנים נערכו במדרגה התחתונה של התל ובסביבתו חפירות אחדות (איור 1). בשנים 1952–1953 ביצע עורי בדיקות בשני שטחים (עורי ושמואלי 2006; איור 1:1): במדרון המערבי של התל נחשפו יסודות של מבנה, ונראה כי היישוב בחלק זה של האתר הסתיים בתקופה הפרסית; במדרון הדרומי של התל, סמוך לנחל, נסקרה שכבת אדמה בשטח של 20 מ״ר, ונתגלו חרסים מהתקופה הכלקוליתית וכלי צור, שזמנם, אולי, תקופת הב״ת 2. בשנת 1989 חפר גרינהוט (תשס״א; איור 2:1) במרחק של כ־500 מ׳ מצפון לתל, סמוך למושב יציץ. בחפירתו נחשפו שישה קברים חפורים באדמה שתוארכו למאה הט״ו לסה״נ. בשנת 2002 סקר המחבר שרידי יישוב מהתקופות האסלאמית הקדומה והעות׳מאנית בשטח של כ־6 דונם (אתר יציץ מערב, מספר 31904; ארכיון רשות העתיקות); נראה שהקברים שחפר גרינהוט שייכים ליישוב זה.

בשנת 1991 חשף שביט (תשנ״ג; איור 3:1) ארבע שכבות יישוב במדרון המערבי של התל: שכבה 1 כללה כלי חרס מהתקופה הביזנטית; בשכבה 2 נחשפה רצפה מכוסה מפולת לבנים ובריכה מטויחת משלב המעבר בין תקופת הברזל לתקופה הפרסית; בשכבה 3 נחשפה רצפת אבן מהמאה הי׳ לפסה״נ; ובשכבה 4 נחשפו רצפת עפר כבוש וקירות לבנים מתקופת הברזל 1. בשנת 1998 חפרו במקום וקסלר־בדולח וגולני (תשס״א; איור 4:1) חמישה שטחים: בשטח A שמצפון לתל לא נחשפו שרידים קדומים; בשטח B שממזרח לתל נחשף מבנה גדול מן המאות הח׳–הז׳ לסה״נ; בשטח C, במדרגה הדרומית־מזרחית של התל, נחשף בור אשפה מן התקופה הביזנטית מחוץ לתחום היישוב; בשטח D, במדרגה הדרומית־מזרחית של התל, נחשף בור ובו חרסים מתקופות הב״ת 2, הב״מ 2 ומתקופת הברזל 2א׳, וכן שרידיו של מתקן מטויח לבן, שהונח על תשתית אבני שדה — זמנו אינו ידוע; בשטח E שמדרום לתל נחשפו שלושה מפלסי חיים מהתקופה הכלקוליתית, וסמוך להם נחשף מפלס חיים המתוארך לתקופת הב״ת 2. בחפירה שערך ניר ללקין (מידע בעל פה; רישיון מס׳ G-157/1998; איור 5:1) בשנת 1998 בשטח B[1] נחשפו שרידי מבנים מהתקופה הביזנטית, ובשטח E — מפלס חיים מהתקופה הכלקוליתית ומתקן בנוי אבן.

בחפירה שערכה בשנת 1998 גולן (כרך זה; איור 6:1) מעט מערבה ממרגלות התל נחשף מצבור חרסים מעורב מתקופת הברזל ומן התקופות הפרסית, ההלניסטית, הרומית והביזנטית. מצפון־מערב לתל היא חשפה בית קברות מתקופות הב״ת 1, הברונזה המאוחרת וקבר יחיד מתקופת הברזל, ומדרום־מערב לתל — שני קברים מתקופת הב״ת 2א׳. בחפירתו של מילבסקי (Parnos, Milevski and Khalaily 2010; איור 8:1), כ־400 מ׳ ממזרח לתל, נחשפו בורות ובהם ממצאים מהתקופות הנאוליתית הקדם־קרמית והכלקוליתית, וכן גת משלהי התקופה ההלניסטית. בחפירה שערך בסמוך גיורא פרנוס ז״ל (Parnos, Milevski and Khalaily 2010; איור 9:1) נחשפו בורות מהתקופה הנאוליתית, כבשן מתקופת הב״ת 2 ובאר מתקופת הברונזה המאוחרת. מהתקופה הביזנטית נחשפו שרידים ארכיטקטוניים וקבר בנוי. כמו כן נחשף קבר ארגז, ככל הנראה מהתקופה האסלאמית הקדומה.

החפירה

החפירה המדווחת להלן נערכה לאחר שבמהלך כריית תעלה להנחת צינור דלק מצפון לתל (נ״צ רי״ח 187430/640587, רי״י 137430/140587) נחשפו, ככל הנראה, שרידי קברים מתקופת הברזל (איור 7:1; תכנית 1).[2] שיוכם של הממצאים לקברים חלקי בשל הפגיעה הקשה של הכלים המכניים שעבדו במקום והזמן הקצר שהוקצה לחפירה.

קבר 1. הקבורה נפגעה בחלקה הצפוני מתעלה שנחפרה במקום. מדרום לקבורה וממערב לה נחשף קיר (W1; 0.4 מ׳ רוחב, 1.2 מ׳ אורך במערב ו־0.5 מ׳ אורך בדרום, גובה השתמרות 0.3 מ׳) עשוי לבני בוץ (0.15 × 0.35 מ׳) וגיר כתוש. ייתכן שהקיר היה חלק מקבר ארגז שנפגע במהלך עבודות הפיתוח. הממצא האנתרופולוגי כלל שברי עצמות פוסטקרניאליות, בעיקר עצמות גף תחתון. עצמות הירך מייצגות לפחות שני פרטים בוגרים. העצמות היו במצב השתמרות גרוע, והן נמצאו שלא בארטיקולציה.

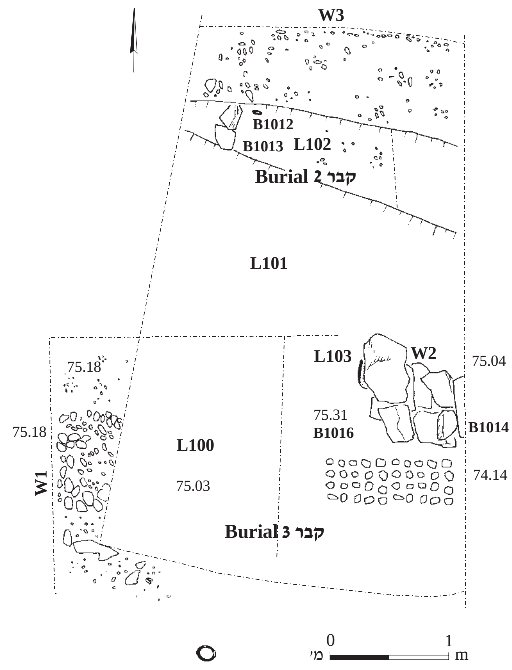

תכנית 1. תכנית הקברים.

בקבר נמצאו חמש קערות, קדרה ושבר של כלי שלא זוהה (איור 2). הקערה באיור 2:1 נפוצה בתל בטש שכבה IV (Mazar and Panitz-Cohen 2001:38–40) ובאשדוד שטח K, שכבות 6, 5 (Dothan and Freedman 1967: Fig. 94.5). דותן מציין, כי קערות אלה נפוצות בתקופת הברונזה המאוחרת והן ממשיכות בתקופת הברזל (Dothan and Freedman 1967:183). בתל קסילה נחשפו קערות מטיפוס זה בשכבות X–XI (Mazar 1985:38). באיור 2:2 מוצגת אחת משתי קערות מטיפוס זה שנמצאו. הקערה עמוקה ולה שפה משופעת, מחודדת (Dothan and Freedman 1967: Fig. 102.13; Mazar and Panitz-Cohen 2001: Pl. 48.5). לקערה באיור 2:3 שפה משתפלת כלפי חוץ, מעוטרת בפס אדום, ידית אופקית מנוונת, ומתחתיה שני פסים אדומים, מקבילים, וגוף דמוי פעמון. קערות מטיפוס זה נחשפו בתל בטש שטח D, שכבה IVB (Mazar and Panitz-Cohen 2001: Pl. 2.8) ובאשדוד שטח G, שכבות XI–VII ו־XIII (Dothan and Freedman 1967: Fig. 73.1–6). בתל קסילה נחשפה קערה אחת בלבד עם ידית מנוונת; לדעת מזר, הידית מלמדת על תופעה רגיונאלית, ללא משמעות טיפולוגית (Mazar 1985:90). הקערות מטיפוס זה בתל קסילה אינן מאוחרות לשכבה X (Mazar and Panitz-Cohen 2001:88).

לקדרה באיור 2:4 שפה מקופלת כלפי חוץ וידית הנמשכת מהשפה לגוף. קדרה מטיפוס זה נפוצה מאוד בתל בטש שכבה IV (Mazar and Panitz-Cohen 2001:63).

קבר 2. הקבורה נפגעה בחלקה הדרומי מהתעלה. בחלקיה הצפוני והמזרחי של הקבורה נחשף מצע גיר כתוש (0.6 × 1.9 מ׳). בחלק המערבי של הקבורה נחשפו שתי אבני גוויל (0.3 × 0.3 מ׳). ייתכן ששרידים אלה שייכים לקבר ארגז, ובו שרידי נקבר אחד.

שני כלים נמצאו בקבר: קדרה וקנקן. לקדרה שפה מקופלת מעט כלפי חוץ וידית משוכה מן השפה לכתף (איור 2:6). קערות מטיפוס זה מופיעות בתל קסילה שכבות X–XI (Mazar 1985:42). לקנקן (איור 2:7) שפה נוטה מעט כלפי חוץ, צוואר קצר וידית משוכה מן השפה לגוף. טיפוס זה נפוץ בתל בטש בשכבות V ו־IVB ואינו מופיע בשכבה IV (Mazar and Panitz-Cohen 2001:33). כמו כן נמצאו שני צמידים עשויים ברונזה (איור 2:8, 9).

קבר 3. הקבר נחשף ממזרח לקבר 1. חלקיו הצפוני והמערבי נפגעו מכלי מכני. נחשף קיר (W2) בנוי מאבני גוויל במגוון גדלים (0.9 מ׳ גובה השתמרות). בראש הקיר, בצדו המזרחי, נמצאו נר ושבר של פכית ממורקת. בבסיס הקיר, בצדו המערבי, נחשף קנקן (לא צויר). מדרום לקבר נחשף מצע של אבני גוויל (0.3 × 0.9 מ׳) המושתתות על החול (0.5 × 1.5 מ׳). שרידים של שני נקברים נחשפו משני צדי הקיר.

הממצאים בקבר זה כללו שתי קערות, פכית, קנקן ונר. לקערה שבאיור 2:10 שפה מוגבהת ומחודדת הנוטה מעט כלפי חוץ וזיווי חד בכתף. קערה מטיפוס זה נמצאה בתל בטש שכבה IV (Mazar and Panitz-Cohen 2001:41, 42). באשדוד נמצאו קערות מטיפוס זה בשטח D (תקופת הברזל 2; Dothan and Freedman 1967:183). בתל קסילה נחשפו קערות מטיפוס זה בשכבות XI–X (Mazar 1985:42). לקערה שבאיור 2:11 שפה מקופלת כלפי חוץ וחתך 'דמוי פטיש' (Mazar and Panitz-Cohen 2001: Pl. 3.2). הפכית שבאיור 2:12 היא מטיפוס 'שחור על אדום'. הידית הנמשכת מן הצוואר לגוף צבועה אדום. הגוף מעוטר במעגלים עשויים במחוגה. כלים מטיפוס 'קיפרו־פיניקי' זה נפוצים בתל מבורך שכבה VII (המאה הי׳ לפסה״נ; לדיון נרחב, ר׳ Stern 1978:61–62). לנר (איור 2:13) בסיס מעוגל, שפה נוטה מעט כלפי חוץ ופייה צבוטה. נרות מטיפוס זה מתחילים להופיע

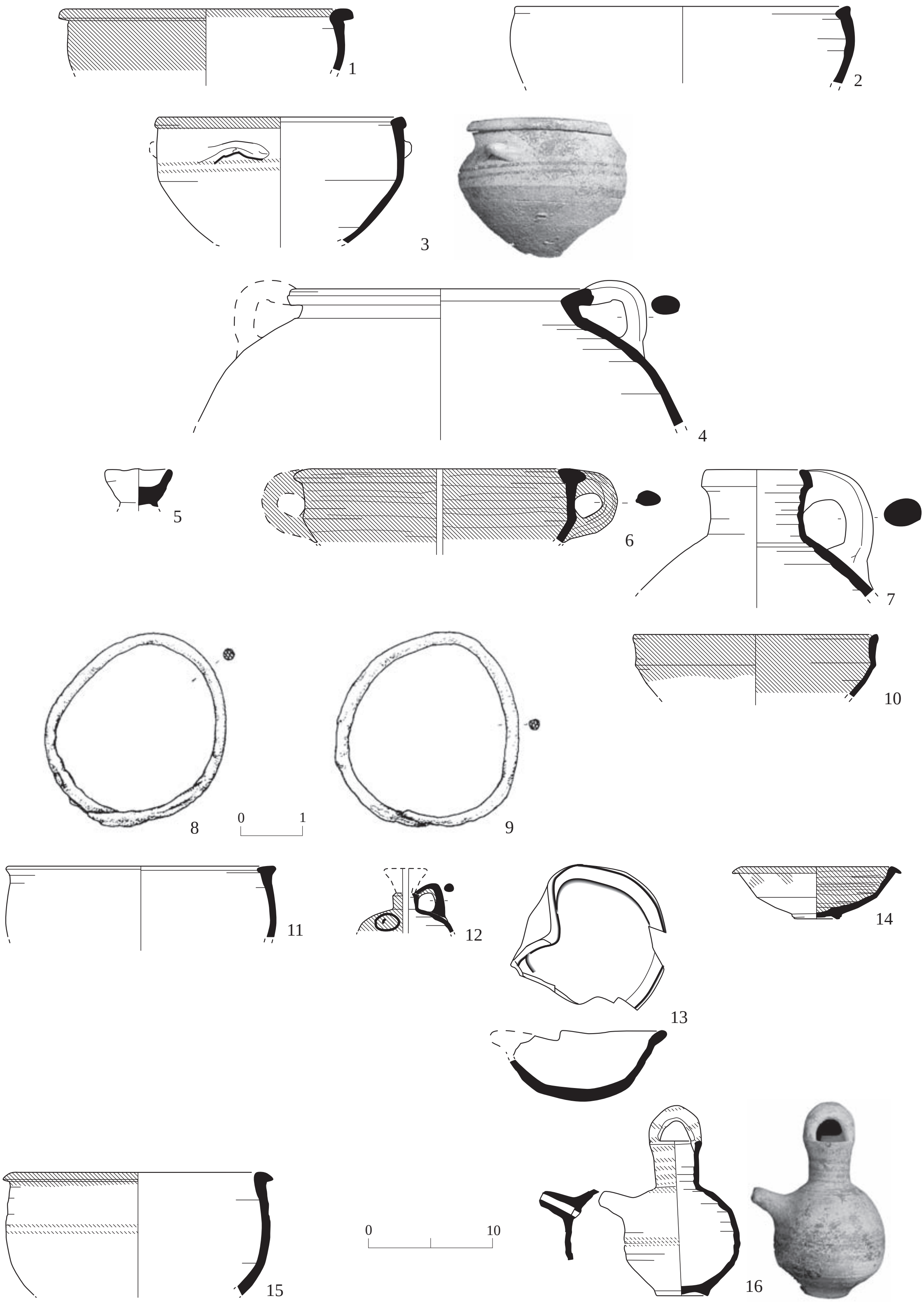

איור 2. ממצאים מקברים 1 (1–5), 2 (6–9) ו־3 (10–13) ומן התעלה (14–16).

איור 2

מס׳	הכלי	לוקוס	מס׳ סל	תיאור
1	קערה	100	1000/9	טין חום בהיר, חיפוי אדום, מרוק יד בחוץ ועל השפה
2	קערה	100	1000/8	טין חום בהיר
3	קערה	100	1005/1	טין חום בהיר
4	קדרה	100	1004/1	טין חום בהיר
5		100	1006/1	טין חום
6	קדרה	102	1013/1	טין אפור, חיפוי אדום, מרוק יד אופקי
7	קנקן	102	1013	טין חום בהיר
8	צמיד	100	1013	ברונזה
9	צמיד	100	1012	ברונזה
10	קערה	103	1009/2	טין אפור, צבע אדום, מרוק יד אופקי
11	קערה	103	1009/1	טין חום בהיר
12	פכית	103	1014/1	טין חום־כתום, מרוק יד צפוף ומלא
13	נר	103	1014	טין חום בהיר
14	קערה		1016	טין חום בהיר, מרוק אבניים
15	קדרה	101	1003/2	טין חום בהיר
16	פך	101	1007	טין חום בהיר

בתל בטש שכבה IV, והם נפוצים מאוד בשכבה II (Mazar and Panitz-Cohen 2001:131–132). באשדוד שטח D נמצאו מעט נרות מטיפוס זה, והם אופייניים לתקופת הברזל 2 (Dothan and Freedman 1967:100). נרות מאותו טיפוס נחשפו בתל קסילה שכבה X (ראשית תקופת הברזל 2; Mazar 1985:78).

ממצאים מתוך התעלה

בשפכי התעלה (L101) שהעלה הכלי המכני נמצאו שני כלים: קדרה ופך תמים. לקדרה (איור 2: 15) גוף דמוי פעמון, מעוטר בשני פסים אדומים, אופקיים ומקבילים, ושפה מקופלת מעט כלפי חוץ וצבועה בפס אדום. קדרות מטיפוס זה נמצאו בתל בטש שכבה IVB (Mazar and Panitz-Cohen 2001: Pl. 2.8) ובתל קסילה שכבה X (Mazar 1985:90–91). לפך (איור 2: 16) ידית סל, חדק ובסיס טבעת. הפך מעוטר בפסים אדומים, מקבילים, על הגוף, על הכתף, על הצוואר ועל הידית. פך דומה נחשף בתל בטש במפלס הנמוך של שכבה IV וגם בשכבה V (Mazar and Panitz-Cohen 2001:131–132).

בחתך התעלה, כ־8 מ׳ ממערב לקברים, נחשף בסיס קנקן שקוע בחול ובתוכו קערה. לקערה (איור 2: 14) שפה מחודדת המשתפלת מטה, כתף מזווה ובסיס טבעת. היא מחופה אדום. קערות דומות, ללא מירוק, מתל ציפור שכבות IV ו־VI (Yannai 2000:204–206) ומאשדוד שטח A שכבה 3b (Dothan and Freedman 1967: Fig. 8.6) תוארכו לתקופת הברונזה המאוחרת. ייתכן שקערה זו מעידה על המשכיות במסורת הקרמית בדרום מישור החוף מתקופת הברונזה המאוחרת ועד לתקופת הברזל.

סיכום

בחפירה נחשף חלק מבית הקברות של היישוב הקדום בתל מלוט. אף שאי אפשר ללמוד על מבנה הקברים, נראה שהם היו קברי ארגז בנויים (לדיון נרחב בטיפוסי הקברים בתקופת הברזל, ר׳ Bloch-Smith:1992). המכלול הקרמי שנתגלה בחפירה זהה ברובו לממצא בשכבות IV–IVB בתל בטש הסמוך, כ־8 ק״מ מדרום לתל מלוט, והוא מתוארך למאה הי׳ לפסה״נ (על פי הכרונולוגיה המקובלת).

לאור זאת, נראה כי יש לתארך את מכלול הקבורה שנחשף בחפירה לתקופה זו.

ראשיתו של היישוב בתל מלוט בתקופה הנאוליתית הקדם־קרמית, וממנו שרדו בורות ממזרח לתל, במרחק של כ־400 מ׳ ממנו. עדות לשרידי יישוב מהתקופה הכלקוליתית נחשפו בשני אזורים: מדרום לתל, סמוך למעיינות, ובמרחק של כ־400 מ׳ ממזרח לו. שרידים, כגון כבשן ובאר, מעידים על קיומו של יישוב בתל בתקופות הב״ת 2 והברונזה המאוחרת. בית קברות מתקופות הב״ת 1, הב״ת 2א׳ והברונזה המאוחרת השתרע מצפון לתל, וכן ממערב ומדרום־מערב לו, לאורך כ־500 מ׳.

מתקופת הברזל 1 ועד לתקופה הפרסית התקיים במדרון המערבי של התל רצף יישובי. הממצאים מתקופה זו כללו כלים בסגנון פלישתי. הקבורות שנחשפו בחפירה זו וקבר השוחה שנחשף בחפירתה של גולן (כרך זה) הם חלק מבית הקברות של היישוב מן המאה הי׳ לפסה״נ שהשתרע מצפון לתל.

בתקופה הפרסית השתרע היישוב על המדרון המערבי של התל. הגת שנחשפה בחפירתו של מילבסקי (Parnos, Milevski and Khalaily 2010) ממזרח לתל היא העדות היחידה להמשך הפעילות באתר בתקופה ההלניסטית.

בתקופה הביזנטית (המאות הו׳–הז׳ לסה״נ) התחדש היישוב על המדרגה המזרחית של התל. בסופה של תקופה זו חדל היישוב להתקיים בתל מלוט ובקרבתו, ובתקופות האסלאמית הקדומה, הממלוכית והעות׳מאנית עבר היישוב כ־500 מ׳ צפונה, סמוך למושב יציץ.

הערות

[1] שטחי החפירה של ללקין סמוכים לאלו של וקסלר־בדולח וגולני, ולכן בחר החופר לציינם במספרים זהים.

[2] החפירה (הרשאה מס׳ A-3112), מטעם רשות העתיקות ובמימון חברת תשתיות נפט, נערכה בחודש ספטמבר 1999 בניהולו של המחבר ובסיוע סיגל גולן, ישראל קורנפלד ודניאל וינברגר. עוד סייעו ואדים אסמן וטניה קורנפלד (מדידות וסרטוט), אלה אלטמרק (טיפול במתכות), מרינה שויסקיה (ציור), צילה שגיב (צילום), מיכל בן־גל (רפאות) יוסי נגר (אנתרופולוגיה פיסית), חניתה ציון (GPS), כמיל סארי ואמיר גולני (זיהוי מתכת), נורית פייג, רחל בר־נתן ואריה רוכמן־הלפרין (ארכיון) ופועלי חברת תשתיות נפט. אני מודה לאלי ינאי ולשמואל וולף על שסייעו, הדריכו והעירו הערות במהלך כתיבת המאמר. כמו כן אני מודה לניר ללקין ולאלון שביט מהמכון לארכיאולוגיה באוניברסיטת תל אביב, ולסיגל גולן, יניר מילבסקי, שלומית וקסלר־בדולח, גיורא פרנוס ז״ל וצבי גרינהוט מרשות העתיקות על המידע שמסרו על הממצאים מחפירותיהם.

הפניות

אהרוני י׳ תשמ״ז. **ארץ־ישראל בתקופת המקרא**. ירושלים.

גולן ס׳, כרך זה. תל מלוט: קברים מתקופת הברונזה התיכונה 1 ועד לתקופת הברזל.

גרינהוט צ׳ תשס״א. **חדשות ארכיאולוגיות — חפירות וסקרים בישראל** 112: 157.

וקסלר־בדולח ש׳ וגולני א׳ תשס״א. תל מלוט. **חדשות ארכיאולוגיות — חפירות וסקרים בישראל** 112: 88–98.

ליונשטאם א׳ תשי״ד. גבתון. בתוך מ״ד קאסוטו, עורך. **אנציקלופדיה מקראית** ב׳. ירושלים. עמ׳ 422.

עורי י׳ ושמואלי א׳ 2006. תל מלוט. **חדשות ארכיאולוגיות — חפירות וסקרים בישראל** 118 (9.7.2006). http://www.hadashot-esi.org.il/report_detail.asp?id=379&mag_id=11 (תאריך גישה 27.6.2010)

שביט א׳ תשנ״ג. תל מלוט. **חדשות ארכיאולוגיות** צט: 45.

Parnos G., Milevski I. and Khalaily H. 2010. Late Prehistoric to Early Islamic-Period Remains at the Foot of Tel Maloṭ (East). *‘Atiqot* 64: 25–77.

Sneh S., Bartov Y. and Rosensaft M. 1998. *Geological Map of Israel 1:200,00. Sheet 2.* Jerusalem.

Stern E. 1978. *Excavations at Tell Mevorach (1973–1976)* I: *From the Iron Age to the Roman Period* (*Qedem* 9). Jerusalem.

Yannai E. 2000. A Re-evaluation of the Late Bronze Pottery from Tel Sippor. *IEJ* 50: 203–215.

Bloch-Smith E. 1992. *Judahite Burial Practices and Beliefs about the Dead*. Sheffield.

Dothan N. and Freedman D.N. 1967. *Ashdod* I (*‘Atiqot* [*ES*] 7). Jerusalem.

Mazar A. 1985. *Excavations at Tell Qasile* II: *The Philistine Sanctuary; Various Finds, the Pottery, Conclusions, Appendixes* (*Qedem* 20). Jerusalem.

Mazar M. and Panitz-Cohen N. 2001. *Timna (Tel Batash)* II: *The Finds from the First Millenium BCE* (*Qedem* 42). Jerusalem.

IRON AGE TOMBS NORTH OF TEL MALOṬ

OREN SHMUELI
(PP. 41–46)

Tel Maloṭ is located in the southern coastal plain (map ref. NIG 187367/640415, OIG 137367/140415). The site is identified with biblical Gibton of the tribe of Dan (Joshua 19:42). Several excavations were carried out during the years 1953, 1989, 1991, 1998, 1999 and 2002 (Fig. 1). The various remains were dated to several periods: Pre-Pottery Neolithic, Chalcolithic, MB IIB, the Late Bronze Age, Iron I–II, Persian, Hellenistic and Byzantine. Cemeteries from MB I, MB IIB, the Late Bronze Age and Iron I–II were spread along 500 m on the northern, western and southwestern sides of the tell.

Three pit graves were exposed in the current excavations (Plan 1). Poor skeletal remains were found, together with pottery vessels dated to the tenth century BCE (Fig. 2).

CAPTIONS TO ILLUSTRATIONS

Fig. 1. Location map of excavations in the vicinity of Tel Maloṭ.
Plan 1. Plan of the burials.
Fig. 2. Finds from Burials 1 (1–5), 2 (6–9) and 3 (10–13), and from the channel (14–16).